

Symposium

Vrouwen met stijl. Vier penseelprinsessen in Hingene Kasteel d'Ursel 8|11|2013

Van de zestiende eeuw tot het begin van de twintigste eeuw werden dochters uit de adellijke en burgerlijke milieus gestimuleerd om de kunsten te beoefenen. Tekenend, schilderen, borduren, dans en muziek stonden voor ieder meisje uit de hogere klassen op het programma. Een cultureel ontwikkelde jongedame was nu eenmaal een meer geschikte huwelijkskandidate.

De tentoonstelling Vrouwen met stijl presenteert het werk van vier penseelprinsessen die nauw verbonden waren met het kasteel van Hingene. De centrale figuur is Antonine de Mun, hertogin d'Ursel. Verder komen ook haar grootmoeder Emilie, haar moeder Pauline en haar dochter Henriëtte – alias Riri – aan bod. Samen omvatten ze de periode van Napoleon tot na de Eerste Wereldoorlog.

Tientallen aquarellen, tekeningen en olieverfschilderijen van hun hand bleven bewaard in adellijke privéverzamelingen. Nu worden ze voor het eerst samen gebracht.

Aan deze tentoonstelling wordt een symposium gekoppeld. Hoewel de nadruk ligt op het diletantisme in de negentiende eeuw, laten gevalstudies uit de vroegere eeuwen in de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden toe om bepaalde evoluties op te merken. Er is aandacht voor de opleidingskansen, de tentoonstellingsmogelijkheden, de bestemming van de kunstwerken en de receptie. Daarnaast wordt er ook dieper ingegaan op de bredere context, zoals de invloed van de familie- en kennissenkring en van reizen en boeken.

Voor academici is dit symposium een uitnodiging om dieper in te gaan op het diletantisme zoals het door vrouwen werd beleefd. Voor andere geïnteresseerden is het een hartelijke kennismaking met een wereld die vaak verscholen blijft achter professionele kunstenaars.

Programma

9u30 Registratie en koffie

10.15u Welkom door Koen De Vlieger - De Wilde (beheerder kasteel d'Ursel)

10u25 Inleiding door voorzitter Katlijne Van der Stighelen (Katholieke Universiteit Leuven)

10u45 Marloes Huiskamp, Schilderessen in het Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland

11u15 Margreet van der Hut, Catharina Backer (1689-1766) tekent Cleopatra

11u45 Nabespreking

12u Broodjeslunch

13u15 Eline Sciot, 'J'ai soif d'un grand ciel'. Het bewogen artistieke parcours van Louise Héger (1839-1933)

13u45 Marjan Sterckx, Beitelprinsessen. Beeldhouwsters van goeden huize in negentiende-eeuws Europa

14u15 Nabespreking

14u30 Koffiepauze

14u45 Wendy Wiertz, Vrouwen met stijl. Vier penseelprinsessen in Hingene

15u15 Slotdiscussie

15u30 Bezoek aan de tentoonstelling

16u30 Receptie

Praktische informatie

Adres: Kasteel d'Ursel, Wolfgang d'Urselstraat 9, 2880 Hingene, België

Deelnameprijs: 25 euro (inclusief tentoonstellingsbezoek, koffie, lunch en receptie)

Inschrijving via info@kasteeldursel.provant.be. Uw inschrijving is pas definitief na overschrijving van 25 euro op onze rekening 091-018 50 47-97 (IBAN: BE54091018504797, BIC: GKC-CBEBB) met mededeling 'Symposium penseelprinsessen'.

Openbaar vervoer: het station van Bornem bevindt zich op ca. 2 kilometer van het kasteel. Er zal een pendeldienst worden verzorgd tussen het station en het kasteel. Gelieve bij uw inschrijving te vermelden of u hiervan gebruik wil maken.

Voor verdere inlichtingen over de inhoud van het symposium kunt u contact opnemen met Wendy Wiertz op wendy.wiertz@arts.kuleuven.be. Met al uw praktische vragen kunt u terecht op info@kasteeldursel.provant.be of +32 3 820 60 11.

Abstracts

Marloes Huiskamp: Schilderessen in het Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland.

In 2004 werd onder leiding van de Nederlandse historica Els Kloek begonnen met het *Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland* (een samenwerkingsproject van het Onderzoeksinstituut voor Geschiedenis en Cultuur van de Universiteit Utrecht en het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in Den Haag - thans Huygens ING). Dit online biografisch woordenboek wil de rol van individuele vrouwen in de geschiedenis van Nederland zichtbaar maken en bijdragen tot meer gelijkheid tussen mannen en vrouwen in de geschiedschrijving. In korte biografieën is oude en nieuwe kennis samengebracht over vrouwen die ooit invloedrijk, beroemd of berucht waren, maar nu vaak in vergetelheid zijn geraakt. Dat kunnen adellijke of vorstelijke dames zijn, toneelsterren, schrijfsters, heiligen, misdadigsters en heldinnen, maar natuurlijk ook kunstenaressen, want vrouwen waren op allerlei terreinen van de beeldende kunst actief. In 2013 verscheen (het grootste deel van) het lexicon in boekvorm: *1001 vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis*.

Marloes Huiskamp geeft een toelichting op de opzet, de inhoud en het gebruik van het lexicon. Daarnaast trekt ze conclusies met betrekking tot de schilderessen in het lexicon, waarbij de nadruk ligt op de periode 1550-1825. Ook gaat ze nader in op de levens van enkele individuele schilderessen. Hieruit komt een divers beeld naar voren van het grote aantal Nederlandse vrouwen dat schilderde en tekende, zowel beroepsmatig als voor hun plezier.

Marloes Huiskamp studeerde kunstgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Zij werkte als onderzoekster en gastconservatrice aan diverse tentoonstellingen in Nederland en Duitsland. Haar onderzoek en publicaties betreffen vooral de iconografie van de Nederlandse schilderkunst van de 16e en 17e eeuw. Vanaf 2007 was zij als schrijfster verbonden aan het Digitaal Vrouwenlexicon van Nederland.

Margreet van der Hut: Catharina Backer (1689-1766) tekent Cleopatra

Catharina Backer (1689-1766) was een begaafd amateurtekenares uit een zeer rijke en kunstminnende familie. Zij kreeg een humanistische, liefdevolle opvoeding met aandacht voor muziek, literatuur, taal en kunst. Toch ligt in de meeste publicaties de nadruk op haar zogenaamde 'melancholie', waarvan de oorzaken worden gezocht in haar isolement en het feit dat haar kinderen jong stierven. Als remedie wordt haar in brieven van haar ouders het tekenen en schilderen aangeraden. Deze raad volgde ze echter niet op, ze lijkt kort na haar huwelijk te zijn gestopt. Er zijn honderden tekeningen en een aantal schilderijen van Catharina bewaard gebleven, waaronder een tiental tekeningen naar sculpturen van de Vlaamse beeldsnijder Francis van Bossuit (1635-1692).

Ook voor de in het jaar na Catharina's overlijden geboren Anna Maria Ebeling (1767-1812) was privéles of alleen thuis naar een twee- of driedimensionaal voorbeeld tekenen de enige manier om zich in het tekenen en schilderen te bekwaamen. Zij was de eerste vrouw die honorair lid werd van de Amsterdamse tekenacademie maar dat betekende niet dat zij aan lessen kon deelnemen. Zij was een amateurtekenares die vele beelden van van Bossuit bezat.

De lezing gaat over wat de betekenis kan zijn geweest van het tekenen van sculptuur ter vervanging van de tekenlessen naar model waaraan vrouwen niet mochten deelnemen.

Margreet van der Hut (1959) publiceerde als onafhankelijk onderzoekster over kunstverzamelaar Petronella de la Court (1624-1707) en kunstenaars uit haar kring zoals de tekenaars en schilders Barend Graat (1628-1709), Jan van Mieris (1660-1690) en beeldsnijder Francis van Bossuit (1635-1692).

Eline Sciot: 'J'ai soif d'un grand ciel'. Het bewogen artistieke parcours van Louise Héger (1839-1933)

Louise Héger was een gepassioneerde kunstenaar wiens levenslange *âme voyage* haar regelmatig uit haar uitvalsbasis in Brussel wegdreef om weidse landschappen in binnen- en buitenland en plein air op doek vast te leggen. Een omvangrijk fonds brieven en memoires van haar hand biedt een uitzonderlijk inzicht in de wijze waarop deze veelzijdige vrouw haar artistieke ambitie heeft vormgegeven – of kunnen vormgeven. Naast aspecten met betrekking tot haar opleiding, reisparcours, de ontstaanscontext en bestemming van haar werken, haar verankering in het artistieke milieu via vriendschappen met collega-landschapsschilders en participatie aan tentoonstellingen, komt bovenal het spanningsveld tussen Hégers belangeloze passie voor de natuur en het landschapsschilderen enerzijds, en het streven naar een professionele carrière anderzijds, naar boven. Deze evenwichtsoefening, die een rode draad vormt doorheen Hégers carrière, en de inwerking van persoonlijke en familiale contextfactoren hierop, worden in deze lezing belicht.

Eline Sciot (1988) studeerde Kunstwetenschappen (MA 2010) en Bedrijfscommunicatie (MA 2012) aan de KU Leuven, met stages in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België te Brussel. Ze behaalde het diploma Kunstwetenschappen met een masterthesis over de Brusselse landschapsschilderes Louise Héger (1839-1933). Met de tentoonstelling 'Isala & Louise. Twee vrouwen | Twee verhalen' in 2011 in M – Museum Leuven werd dit onderzoek verder uitgebreid. Aan de hand van de levensverhalen en carrières van Louise Héger en tijdgenote Isala Van Diest (1842-1916), de eerste vrouwelijke arts van België, werden de positie van vrouwen in de negentiende-eeuwse burgermaatschappij en de opkomende emancipatiebeweging belicht. In 2012 werd de masterthesis over Louise Héger bekroond met de Marguerite Lefèvprijs voor Genderstudies, uitgereikt door de Academische Stichting Leuven. Sinds zomer 2012 werkt Eline Sciot op de dienst Oude Kunst van M – Museum Leuven.

Marjan Sterckx: Beeldhouwsters van goeden huize in negentiende-eeuws Europa

In de achttiende en negentiende eeuw werden meisjes uit de hogere klassen onderwezen in artistieke vaardigheden, zoals tekenen, aquarel en musiceren, hiermee hun huwelijkskansen verhogend. De beeldhouwkunst behoorde niet tot het lijstje van aantrekkelijke accomplishments. Niettemin bekwaamden ook heel wat vrouwen van goede komaf zich in deze periode in de beeldhouwkunst. Vrouwen die voor deze moeilijke ‘mannelijke’ stiel kozen, deden dat niet bij wijze van *art d’agrément*, maar koesterden doorgaans hogere ambities. Sommigen slaagden erin publiek tentoon te stellen, prestigieuze opdrachten te verwerven, en een aanzienlijke faam te genieten, ook al was dit wegens hun afkomst doorgaans als amateur of dilettante. Dat statuut en hun hoge afkomst bood hen een financieel voordeel om dit dure metier te beoefenen, en vaak ook de nodige contacten, maar speelde menigeen ook parten, bij het aanvatten van een beeldhouwstudie, bij het publiek tentoonstellen, en bij de ontvangst van hun werk.

Aan de hand van het verhaal en de realisaties van een tiental beeldhouwsters uit de hogere klassen in Frankrijk, Engeland en België in de lange negentiende eeuw, onder wie drie met koninklijk bloed, wordt ingegaan op de problematiek van het dilettantisme, en de obstakels en kansen die dit statuut bood voor vrouwelijke beeldhouwers.

Marjan Sterckx is docent aan de vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen van de UGent, en aan de Media, Arts & Design-Faculty (PXL/UHasselt / KHLim) in Hasselt. Haar proefschrift, bekroond met de Driejaarlijkse Prijs Humane Wetenschappen van de Academische Stichting Leuven, handelde over vrouwelijke beeldhouwers en hun werk voor de publieke ruimte.

Wendy Wiertz: Vrouwen met stijl. Vier generaties penseelprinsessen in Hingene

‘Das ist aber eben das Wesen der Dilettanten, dass sie die Schwierigkeiten nicht kennen, die in einer Sache liegen, und dass sie immer etwas unternehmen wollen, wozu sie keine Kräfte haben’ (Goethe).

Doorheen de negentiende eeuw kreeg het dilettantisme een negatieve bijklank en tegen het einde van de eeuw was er een duidelijk statusverschil tussen professionele en amateurkunstenaars. De term amateur werd verbonden met een laag niveau, gebrek aan toewijding en geassocieerd met de hobby’s van vrouwen uit de adel en bourgeoisie. Deze vrouwen hadden door hun afkomst allemaal leren tekenen en schilderen, maar omwille van diezelfde achtergrond was het voor hen erg moeilijk om een beroeps carrière als kunstenaar te ontplooien en bleven ze vaak (noodgedwongen) amateurkunstenaars. De vraag is hoe ze omgingen met dit spanningsveld: enerzijds mochten ze als vrouw vanuit hun positie geen betaald werk hebben, anderzijds werd er neergekeken op amateurs.

Deze vraag wordt getoetst aan de hand van de positie die een dynastie van amateurkunstenaressen, Emilie d’Ursel (1782-1849), Pauline de Ludre-Frolois (1828-1877), Antonine de Mun (1849-1931) en Riri d’Ursel (1875-1934), innamen in de kunstwereld. Samen overspanden deze vrouwen een periode van de laat-achttiende eeuw tot en met de eerste decennia van de twintigste eeuw. Dit laat toe om verschillen en gelijkenissen op te merken.

Wendy Wiertz behaalde in 2012 het masterdiploma kunstwetenschappen aan de KU Leuven. Haar onderzoek richtte zich op kunstenaressen in de lange negentiende eeuw. Hieraan was zowel haar stage in het RKD in Den Haag als het onderwerp van haar masterpaper verbonden. In haar thesis onderzocht ze het leven, oeuvre en de positie in de kunstwereld van Antonine de Mun, hertogin d’Ursel (1849-1931). Momenteel werkt Wendy Wiertz als praktijkassistent kunstwetenschappen aan de KU Leuven en als curator van de tentoonstelling ‘Vrouwen met stijl’.

Kasteel d'Ursel

Gedurende bijna vier eeuwen was het kasteel van Hingene de favoriete zomerresidentie van de adellijke familie d'Ursel. Elke zomer, van mei tot oktober, trok de hertog met familie en bedienden naar zijn schitterende buitenverblijf. Nu is het eigendom van de provincie Antwerpen, die de oude luister liefdevol in ere herstelt.

De tentoonstelling start op de eerste verdieping en leidt je door de voormalige slaapkamers van adellijke bewoners. Via de diensttrap kom je terecht op de recent gerestaureerde tweede verdieping, waar vroeger het personeel en de adellijke kinderen onderdak vonden.

Het prachtige interieur van het kasteel, met de karakteristieke Chinese interieurdecoratie, wordt zo een volwaardig element in het verhaal van de penseelprinsessen.